

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

**относно дисертационен труд на тема „Параметри на специфичните трудности в
ученето при ученици с комуникативни нарушения във II-IV клас”**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше
образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2 Педагогика
(Специална педагогика)**

Докторант: Борислава Веселинова Петрова

Научен ръководител: доц. д-р Генчо Василев Вълчев

Научен консултант: доц. д-р Милена Ивова Илиева

Със заповед № 3043/30.09.2023 г. на Ректора на ТрУ – Стара Загора съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Параметри на специфичните трудности в ученето при ученици с комуникативни нарушения във II-IV клас” за придобиване на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма Специална педагогика. Автор на дисертационния труд е Борислава Веселинова Петрова – редовен докторант към катедра „Педагогически и социални науки” на ПФ при ТрУ – Стара Загора.

Представеният за оценяване и изработване на становище комплект материали съответства на ЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав на ТрУ – Стара Загора. Освен дисертационния труд са приложени 4 публикации по темата на дисертационното изследване, Автореферат, справка за приносите и всички необходими документи, изисквани от ЗРАСРБ и ПРАС на ТрУ.

Актуалност на тематиката

Темата за специфичните нарушения на способността за учене безспорно е интересна в посока на потребност от подкрепа поради специфичните потребности на тази хетерогенна група ученици, както и с цел усъвършенстване на диагностичните и учебните стратегии. В последните години броят на учениците със специфични обучителни трудности нараства. Това са ученици, които имат нарушения в ученето, които се проявяват като специфични трудности в четенето (дислексия), писането (дисграфия), математическите умения (дискалкулия) и пространствено-времевите представи. Тези ученици обикновено възприемат, обработват и изразяват

информацията по различен начин, което се отразява върху начина, по който те учат. Овладяването на четенето, писането, оперирането с лингвистични и математически символи за някои ученици е сериозно предизвикателство. Те се научават на тези умения, но сравнително по-трудно от своите връстници. Представеният дисертационен труд се фокусира върху комбинирането в темата на две нарушения – специфични трудности в ученето и комуникативни нарушения. В този смисъл, научната разработка се характеризира с подчертана актуалност. Акцентът на изследването поражда очаквания, свързани с възможностите за параметриране на трудности свързани с четенето при ученици с комуникативни нарушения, част от които остават незабелязани, но имащи съществено влияние върху социалното и познавателното развитие на тези ученици.

Познаване на проблематиката от докторанта

Борислава Петрова има бакалавърски степени по Начална училищна педагогика с английски език и Българска филология, придобити последователно в ЮЗУ „Неофит Рилски”. През 2015 г. придобива магистърска степен по Мениджмънт на социалните и педагогически организации в Тракийски университет – Стара Загора.

Има професионален опит като възпитател и учител по английски език в начален етап на обучение. От октомври 2018 г. и към настоящия момент е асистент по начална училищна педагогика към ДИКПУ при ТрУ – Стара Загора. В този контекст, напълно обясним е интересът на докторант Петрова към избраната от нея проблемна област за разработване на докторска дисертация. Демонстрира познаване на базисните теории по отношение на приобщаващото образование и на обучението в начален етап.

Характеристика на дисертационната разработка

Дисертацията съдържа увод, три глави, заключение, научни приноси и използвана литература от 30 източника на български език и 102 – на латиница. Онагледена е с 32 фигури и 17 таблици. Към дисертацията има приложени 7 приложения, включващи анкетна карта за изследване на педагогическия персонал, тест за бързо назоваване на букви, цифри, цветове или предмети, текстове за четене с разбиране за втори, трети и четвърти клас и др.

Дисертацията е добре структурирана и в количествено и съдържателно отношение отговаря на изискванията за написване на подобен тип разработки. Представено е теоретико-приложно проучване с добре замислен и реализиран дизайн.

Уводът ни представя мотивацията на Борислава Петрова за избора на проблем и насочване на изследователските усилия към проучване и предлагане на модел за

ранен скрининг и оценка на специфичните трудности в ученето при ученици с комуникативни нарушения. Още тук са изведени целта, задачите, обектът и предметът на изследване и контингентът. Описани са подбраните методи на изследване – теоретичен анализ, документален метод, анкетно проучване, експериментален метод, наблюдение, както и използваните статистически методи (програмни продукти на Microsoft Excel и SPSS за корелационен анализ на избраните зависимости). Формулирана е една хипотеза като са посочени и ограниченията на изследването.

В съдържателно отношение *първа глава* е демонстрация на информираност и познаване на базисната научна проблематика, върху чиято основа в последствие е изградена концепцията на изследването:

- ✓ Типология на комуникативните нарушения. Изследователски модели;
- ✓ Специфични нарушения на способността за учене;
- ✓ Психолого-педагогическо функциониране в контекста на комуникативните нарушения, детерминиращи трудности в ученето.

Освен изясняване на понятието комуникативни нарушения, докторант Петрова представя в сравнителен план класифицирането им според Медицинския модел и Лингвистично-поведенческия модел. Наред с това представя и класификация според модела на Американската речево-езикова-слухова асоциация (ASHA). Петрова включва и класификация на комуникативните нарушения, която разглеждат български учени като В. Матанова и Е. Тодорова (2013).

Подходът към селектиране, систематизиране и анализ на научната информация говори за познаване на конкретната научна проблематика относно специфичните нарушения на способността за учене (Lyon, Shaywitz & Shaywitz, 2003; IDA, 2002; APA, 2013; DSM-V; Stanley & Petscher, 2017; Чобанова, 2014; Лалаева, 1983; Castles, Wheldall, & Nayton, 2014; Hulme & Snowling, 2016 и др.). Този подход се открива и при представяне на скрининга (Puolakanaho, Ahonen, & Aro, 2007; (Thompson, Hulme, Nash, & et.al., 2015).

Специален параграф е отделен на *когнитивните аспекти* в развитието на децата в периода 7 – 10 години. Според Пиаже това е периодът на конкретните операции. Описани са характеристиките на конкретната оперативна мисъл – идентичност, обратимост, разбиране на запазването на качества и др. Посочени са и *емоционалните аспекти* в развитието на учениците от начален етап на обучение, като правилно се отбелязва, че на тази възраст е развита способността за регулиране на емоциите. Отделено е място на *социалните и езиковите аспекти* в развитието на

учениците. Акцент е поставен върху лексикалното, морфологичното, синтактичното и прагматичното развитие, които са в основата на натрупване на знания и умения за водене на разговор, разказване и използване на езика в изложението.

В края на първата теоретична глава, на базата на представените теории и тези на български и чуждестранни учени се правят *изводи* и *обобщения* относно важноста за разширяване на речника на учениците чрез повече задачи за четене за усвояване на трудни езикови форми. Метаезиковото съзнание отразява и осмисля използването на езика.

Втора глава „Оценка на специфичните трудности в областта на четенето при ученици с прозодично нарушение заекване (операционализиране, подбор и разработване на инструменти” се фокусира върху концептуалните основания за разработването и адаптирането на диагностичен инструментариум за определяне на параметрите на нарушенията в ученето при ученици със заекване.

В отделен параграф е представен експериментален модел за ранен скрининг и откриване на параметрите на трудностите при ученето при ученици със заекване. Моделът е адаптиран към българските образователни условия и включва: модули от третото издание на подробния *Тест на Кауфман за образователни постижения – КТЕА-3* (Kaufman & Kaufman, 2014) и модули от четвъртото издание на *Тестове за когнитивна способност на Woodcock-Johnson – WJ IV* (Proctor, Mather, & Stephens, 2015).

Модулът за оценка на уменията за четене е авторова адаптация на отделни елементи от Теста на Кауфман – КТЕА-3.

Следва описание на задачи, свързани с умения за звуко-буквен анализ; четене (декодиране) на думи; правопис; четене с разбиране.

Следващата диагностична стъпка се отнася до оценка на когнитивните процеси: фонологична осъзнатост, фонологична памет, правописна осъзнатост, бързо назоваване, работна памет.

На констатиращия етап се прилага разработена изследователска карта, в която детайлно се въвеждат количествените и качествените резултати от приложението на тестовете за всеки изследван ученик поотделно.

Третата глава представя дизайна на изследването. Коректно са описани етапите на изследването – разработване на анкетна карта за педагогически специалисти; избор на училища за провеждане на изследването; изследване и оценка на

четивна ефективност; ревизия на критериите за допустимост на респондентите; изследване и оценка на когнитивните процеси на учениците; констатиращо изследване.

В изследването са включени 183 ученици от 2-4 клас от 7 училища на територията на Стара Загора. Педагогическите специалисти участващи в изследването са 221, като най-много са учителите (74,3%), значително по-малко са логопедите (12,6%) и ресурсните учители (13,15%).

В два последователни параграфа са представени апробирането на модела за оценка на специфичните трудности по четене при ученици със заекване и анализът на резултатите от проведеното изследване. Резултатите са визуализирани чрез таблици и графики. Осъществен е корелационен анализ за обективност на резултатите по избрани показатели за определяне на параметрите на трудностите в ученето на ученици със заекване. След всяка анализирана задача е формулиран извод.

Борислава Петрова заключава, че параметрите на специфичните трудности в четенето при ученици със заекване не се различават съществено в сравнение с тези при ученици без комуникативни нарушения.

Докторантът поставя на вниманието ни констатацията от проведената анкета с педагогическите специалисти, че най-голямото затруднение е това, че учениците не разбират смисъла на прочетеното и имат беден речник.

Показва се също така, че в повечето училища (75,9%) няма утвърдени практики за ранно идентифициране на дислексия и инструменти за скрининг на дислексия.

Извършеният анализ дава основания на докторанта да направи достатъчно сериозни изводи и препоръки. Обобщавайки резултатите от проведеното проучване, Борислава Петрова потвърждава изследователската хипотеза. Стига до заключението, че както при ученици в начална училищна възраст без комуникативни нарушения, така и при ученици със заекване параметрите на специфичните трудности при четенето се изразяват най-вече в затруднения при буквено-звуковото разпознаване; декодиране на думи квази думи; трудности при правописа и при четенето с разбиране.

Приноси на дисертационния труд

Представените в дисертацията теоретични и практико-приложни приноси са релевантни на съдържанието на изследването.

Автореферат и публикации

Авторефератът е разработен според изискванията. Той е в съответствие със съдържанието на дисертацията и отразява основните теоретични основания за направеното изследване, както и структурата на осъщественото проучване. Направен е

добър баланс между описание и данни.

Публикациите, съпровождащи дисертационната разработка са 4, третиращи теми, свързани с дисертационния проблем – когнитивно функциониране и комуникативни нарушения при деца от начална училищна възраст, лого- и ритмотерапия при нарушения на плавността на речта. Публикувани са в Е-списание „Педагогически форум“ и в Trakia Journal of Sciences в периода 2020 – 2021 г.

Бележки и препоръки

Излишно е елементите на изследването като цел, задачи, хипотеза, обект и предмет да се представят и в увода и в началото на втора глава, както и методите на изследване, фигуриращи в увода и в началото на трета глава.

Списъците на таблиците и на фигурите в началото на дисертацията (стр. 3-5), изреждането на фигурите, представящи резултатите в процентно отношение (стр. 73-74) са напълно излишни.

Има известна разпокъсаност при структуриране на отделни моменти от теоретичната част на дисертацията.

Смятам, че би могло да се дооформи в естетически план презентирането на съдържанието на дисертацията – подравняване, празни страници, подреждане на библиографията и пр.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за рецензиране дисертационен труд отговаря на изискванията за написване на подобен род научни трудове. Демонстрирани са компетентности за научно-теоретическото обосноваване на дисертабилен проблем и неговото експериментално разработване чрез релевантен инструментариум. Поради гореизложеното давам своята **положителна оценка** на дисертационния труд, автореферата и научните публикации и **предлагам на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор”** на ТрУ – Стара Загора в областта на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на **Борислава Веселинова Петрова**.

20.12.2022 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова